

STANISŁAW WIECH (Kielce)

Cenne studium o historii ustroju społeczno-politycznego Rosji w XIX i na początku XX wieku

Uwagi w związku z książką Andrieja Siergiejewicza Minakowa

Gubernatorskij korpus i centralnaja vlast': problema wzaimootnoszenija

(po materiałach gubernij Czernoziemnego centra wtorej połowiny XIX-naczata XX ww.),

Izdatielskij Dom „Orlik”, Orzeł 2011, ss. 488.

Praca Andrieja Minakowa, poświęcona carskim gubernatorom i ich relacjom z władzami centralnymi, wpisuje się w szeroko rozumianą historię ustroju społeczno-politycznego Cesarstwa Rosyjskiego II połowy XIX i początku XX wieku. Jest zwięźczeniem i podsumowaniem wieloletnich badań pracownika naukowego Państwowego Uniwersytetu w Orle, który część swoich wyników prezentował na sympozjach naukowych, a następnie opublikował w rosyjskich czasopismach historycznych i w materiałach pokonferencyjnych.

Jeśli ramy chronologiczne przyjęte przez autora są zrozumiałe i nie budzą zastrzeżeń, to pewnych wyjaśnień wymaga zakres terytorialny pracy, który obejmuje istniejące w podziale administracyjnym carskiej Rosji gubernie: wrońską, kurską, orłowską, riazzańską i tambowską, tworzące w sumie obszar tzw. „Czarnoziemnego centrum Rosji”, dość jednolitego nie tylko pod względem rozwoju gospodarczego i etnicznego, ale także ustrojowego. Pamiętać bowiem należy, że w dobie panowania Aleksandra II, kiedy realizowano tzw. „wielkie reformy” zmieniające ustrój społeczno-polityczny państwa carów, w „Czarnoziemnym centrum” wprowadzono – w przeciwieństwie do innych części Cesarstwa Rosyjskiego, a szczególnie do jego rubieży – wszystkie najważniejsze dla nowego ładu społeczno-politycznego reformy: włościańską, sądowniczą, wojskową i samorządową. Zastrzeżony wyłącznie dla tzw. „rosyjskich guberni”, w tym także „Czarnoziemnego centrum”, kompleks zmian oznaczał m.in. zniesienie pańszczyzny, poddaństwa osobistego, wprowadzenie niezawitych sądów pokoju i ławy przysięgłych, decentralizację władz wojskowych, zaprowadzenie instytucji samorządowych: rad miejskich i ziemstw. Rysująca się specyfika „Czarnoziemnego centrum”, wbrew sugestiom i częściowym zabiegom autora (zob. s. 10), nie daje jednak podstaw do pełnego zestawiania tych obszarów z pozostałymi, zupełnie innymi etnicznie, kulturo-

wo i ustrojowo regionami Cesarstwa Rosyjskiego, stąd też pole porównań, do jakich autor ma niekiedy ambicje się uciekać, jest stosunkowo skromne i sprowadza się na ogół do zestawienia kontrastów, jakie istniały między, określmy to umownie, bliską (centrum) i daleką prowincją.

Właściwą treść pracy poprzedza wnikliwa, dobrze przeprowadzona charakterystyka i ocena stanu badań, których jedyną słabością jest to, że koncentrują się prawie wyłącznie na rosyjskiej historiografii. Ponieważ ocena stanu badań w dużym stopniu uzasadnia przyjętą przez autora konstrukcję i układ problemowy pracy, warto przybliżyć niektóre zawarte w tej kwestii ustalenia. W ocenie Minakowa historiografię rosyjską poświęconą ocenie roli gubernatorów w zarządzaniu państwem podzielić można – analogicznie, jak ustrój polityczny Rosji ostatnich dwustu lat – na trzy chronologicznie postępujące po sobie części. Pierwsza część, tj. historiografia „przedradziecka” („досоветская”), kończy się wraz z wybuchem rewolucji październikowej, druga – „radziecka”, obejmuje lata 1917-1991, a trzecia najnowsza część historiografii, niespełna dwudziestoletnia, określana jest mianem „postradzieckiej”. Przyjęta klasyfikacja nie wydaje się najszcześniejszą, gdyż z góry zakłada, że w każdym etapie rozwoju ustrojowego historiografia rosyjska wypracowała zupełnie odmienną ocenę roli gubernatorów, co nie wydaje się do końca słuszne. Co więcej, autor pierwszych badaczy, m.in. A.D. Gradowskiego, N.M. Korkunowa, A. Łochwickiego, W.M. Hessena (Gessen), A.A. Kamińskiego, S.A. Korfa, I.M. Strachowskiego i W.J. Romanowskiego, klasyfikując do grona „historyków prawicowych”, nieco lekceważy i nie poświęca im prawie w ogóle uwagi. Odmienne traktuje natomiast pracę I.A. Blinowa, za którym przypomina najważniejsze ustalenia i tezy dotyczące analizowanego tematu, w tym m.in. to, że carat po wielkich reformach zmierzał do wzmocnienia władzy gubernatorów, grupa tych urzędników rekrutowała się przede wszystkim z kadry oficerskiej, gubernatorzy korzystający często z protekcji ministra spraw wewnętrznych przydzielani byli do tych guberni, w których nie posiadali majątków, zaś raporty gubernatorów odgrywały ważną rolę w kreowaniu polityki wewnętrznej Cesarstwa. Przypomniane za Blinowem tezy stały się też najważniejszym punktem odniesienia dla dalszej charakterystyki stanu badań.

Z literatury przedmiotu powstałej w okresie istnienia Związku Radzieckiego, autor słusznie podkreślił znaczący wkład wybitnego historyka P.A. Zajonczkowskiego, który zwrócił uwagę na rosnącą rolę gubernatorów w procesie liberalizacji systemu ustrojowego carskiej Rosji. Jeszcze większy wysiłek badawczy w tym kierunku podjęli uczniowie Zajonczkowskiego – N.P. Jeroszkin i Ł.G. Zacharowa. W następnych analizach Minakow w sposób bardzo rzeczowy odniósł się do dyskusji, jaka w literaturze przedmiotu rozgorzała na temat zasad klasyfikacji raportów gubernatorskich do kategorii źródeł masowych, oceny wiarygodności tych źródeł, charakteru relacji gubernatorów z instytucjami samorządowymi oraz reguł obowiązujących w procedurze nomina-

cji na urzędy gubernatorskie. Szkoda, że przy omawianiu tak ważnych spraw autor z pola widzenia prawie całkowicie wyłączył obcojęzyczne (nierosyjskie) opracowania, których bynajmniej nie można zbyć milczeniem. Przechodząc do porządku dziennego nad postulatem szerszego uwzględnienia literatury angielskiej i kierując się jedynie potrzebą docenienia wkładu polskiej historiografii w badania nad gubernatorskim korpusem urzędniczym, wytknąć należy autorowi, iż w pracy zabrakło odniesień do opracowań, monografii i rozpraw Łukasza Chimiaka¹, Andrzeja Chwalby², Jana Kozłowskiego³ czy Stanisława Wiecha⁴. Co więcej Minakow pominął nie tylko opracowania, ale także polskie edycje źródłowe raportów generałów-gubernatorów warszawskich, o których istnieniu, jak można sądzić, nie wie, choć wątek analizy i znaczenia raportów zajmuje w pracy Minakowa kluczowe miejsce. W grupie pominiętych dokumentów przypomnieć należy przede wszystkim opublikowany ponad sto lat temu tajny memoriał ks. Aleksandra Imeretyńskiego oraz wydany kilka lat temu raport Piotra Albiędzkiego i Pawła Szuwałowa⁵.

Po rozważaniach dotyczących literatury przedmiotu autor – definiując zasygnalizowane już wcześniej problemy i cele badawcze – przystąpił, odwracając nieco kolejność rzeczy, do charakterystyki bazy źródłowej. W pierwszym rzędzie zwrócił uwagę na rangę aktów prawnych, zawartych głównie w „Pełnym zbiorze praw Cesarstwa Rosyjskiego”, które, w jego ocenie, są podstawowym zasobem źródłowym, gdyż w sposób zasadniczy określały miejsce gubernatorów w strukturze carskiej administracji państwowej oraz uprawnienia, kompetencje, zasady mianowania i sprawowania władzy przez gubernatorów. Ważnym uzupełnieniem „Zbioru praw”, co podkreślił autor, były wydawane w czasie rewolucji 1905-1907 r. „Specjalne dzienniki Rady Ministrów” („Особые журналы Совета министров”), które w dobie demokratyzacji ustroju carskiej Rosji dodatkowo regulowały problem zakresu władzy gubernatora. Poza aktami prawnymi Minakow zwrócił uwagę na wykorzystaną w pracy i cenną dla tematu rozprawy korespondencję urzędową takich instytucji państwowych, jak: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych,

¹ Ł. Chimiak, *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim. Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999.

² A. Chwalba, *Imperium korupcji w Rosji i w Królestwie Polskim w latach 1861-1917*, Kraków 1995; idem, *Polacy w służbie Moskali*, Warszawa-Kraków 1999.

³ J. Kozłowski, *Wyżsi urzędnicy gubernialni i powiatowi w Królestwie Polskim w latach 1867-1875*, „Przegląd Historyczny”, t. 87, 1996, z. 4.

⁴ S. Wiech, *Rosyjski korpus administracyjny w dziele likwidacji odrębności Królestwa Polskiego (1866-1896). Ogląd w świetle materiałów żandarmerii*, w: *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody. Zbiór studiów*, cz. 2, red. T. Stegner, Gdańsk 2000, s. 33-81.

⁵ *Tajne dokumenty rządu rosyjskiego w sprawach polskich. Memoriał ks. Imeretyńskiego. Protokoły Komitetu Ministrów. Nota Kancelarii Komitetu Ministrów*, Londyn 1898; *Warszawscy generalowie-gubernatorzy o sytuacji społeczno-politycznej Królestwa Polskiego. Raporty Albiędzkiego i Szuwałowa z lat 1881 i 1896*, oprac. S. Wiech, Kielce 2007; S. Wiech, *Memoriał wileńskiego generała-gubernatora z 9/21 grudnia 1879 roku w sprawie zniesienia kontrybucji (podatku procentowego) nałożonej na ziemiaństwo polskie*, „Respectus Philologicus” 2007, nr 12 (17), s. 186-199.

Rada Ministrów, Kancelaria, Departament Spraw Ogólnych czy Departament Policji MSW. Niezwykle ważną i pomocną dla autora okazała się wreszcie zgromadzona i przechowywana w bibliotece Rosyjskiego Państwowo-Historycznego Archiwum w Sankt-Petersburgu kolekcja 133 raportów gubernatorów z lat 1857-1917, pochodzących ze 117 jednostek administracyjno-terytorialnych carskiej Rosji. Za integralną i uzupełniającą część gubernatorskich sprawozdań autor słusznie uznał tzw. „Zbiory cesarskich adnotacji” („Свод высочайших отметок”), jakie poszczególni władcy zamieszczali na marginesach otrzymywanych z prowincji raportów. Niewątpliwie bogaty i niemal kompletnie zebrany materiał źródłowy, w którym nie zabrakło także licznych pamiątek oraz prasy, tej o zasięgu lokalnym, jak i wydawanej w Petersburgu i Moskwie, stanowi mocną stronę rozprawy Minakowa, której zaletą jest przede wszystkim gruntowne udokumentowanie prowadzonych rozważań, jak też solidne osadzenie głównych wątków badawczych na cennych poznawczo źródłach drukowanych i archiwalnych.

Pod względem konstrukcyjnym książka Minakowa dzieli się, poza obszernym ponad siedemdziesięciostronicowym wstępem oraz dołączonymi do pracy aneksami, na trzy rozdziały. Ich tytuły oddają w zasadzie zakres tematyczny podjętych spraw, koncentrujących się wokół przewodniego dla pracy wątku, tj. charakteru relacji i powiązań między władzami prowincji a władzą centralną. Warto w tym miejscu podkreślić, że w wymiarze symbolicznym problem relacji i powiązań „centrum” z „prowincją” podkreślił autor szatą graficzną książki, zamieszczając na obwolucie strony tytułowej reprodukcję obrazu M.W. Dobużyńskiego pt. *Prowincja w 1830-tych latach*, a tylną okładkę zdobiąc reprodukcją obrazu W.S. Sadownikowa pt. *Widok Placu Pałacowego i Pałacu Zimowego w Sankt-Petersburgu*.

W pierwszym rozdziale, noszącym tytuł *Formowanie korpusu gubernatorskiego* („Формирование губернаторского корпуса”), autor omawia problem kompetencji i zadań gubernatorów, statusu prawnego ich działalności, charakteryzuje czynniki warunkujące objęcie urzędu gubernatorskiego, wyjaśnia zasady przeprowadzanych rozsad personalnych, oraz analizuje przyczyny wręczania czy też składania przez gubernatorów dymisji. W tej części pracy autor przypomniał, że w omawianym okresie nominację na urząd gubernatorski otrzymało w Rosji ponad 1500 osób, w tym 57 gubernatorów z „Czarnoziemnego centrum”. Co ważne dla dalszego toku rozważań, sama procedura wręczania nominacji, jak też kryteria i wymogi stawiane kandydatom nigdy nie zostały ściśle określone. Zazwyczaj kandydata na to stanowisko zgłaszał minister spraw wewnętrznych, który na posiedzeniu Rady Ministrów wskazywał najczęściej na osobę, która uzyskała największe wsparcie ze strony ministrów, i którą z reguły był urzędnik IV klasy według tabeli rang (rzeczywisty radca stanu), pełniący uprzednio zadania zastępcy gubernatora (wicegubernatora). Tej reguły, typowej dla „Czarnoziemnego centrum”, w którym

61,5% gubernatorów otrzymało nominację według wspomnianego klucza, nie stosowano jednak w przypadku rubieży Cesarstwa. Tu w znacznie większym stopniu nominacja na urząd gubernatora, a tym bardziej na stanowisko generała-gubernatora uzależniona była od woli i pozytywnej opinii ministra wojny, czy też decyzji samego cara, który osobiście angażował się w procedurę wyboru i nominacji najwyższych dostojników państwowych. Na rubieżach Cesarstwa Rosyjskiego, a dotyczyło to szczególnie Królestwa Polskiego i Ziem Zabrzanych (guberni litewskich, białoruskich i ukraińskich) dominowali zatem wielkorządcy, posiadający przede wszystkim doświadczenia wojskowe i stopień generała-lejtnanta, protegowani przez ministra wojny lub bezpośrednio wywodzący się ze Świty Jego Cesarskiej Mości, czyli osoby z kręgu dworu carskiego.

Minakow, wskazując na czynniki warunkujące tempo i charakter wymiany kadr na stanowiskach gubernatorskich, powtarza tezę Ł.M. Łysenki, iż „wielkie reformy” Aleksandra II, w tym szczególnie reforma włościańska, wstrząsnęły starym korpusem urzędniczym, co oczywiście znajduje potwierdzenie, ale znów tylko w przypadku „Czarnoziemnego centrum” i tzw. rosyjskich guberni. Autor słusznie dostrzega, że dla Królestwa Polskiego, czy też Ziem Zabrzanych, o wiele większy wpływ na tempo rotacji wywarły takie wydarzenia i czynniki, jak: powstanie styczniowe, polityka personalna poszczególnych generałów-gubernatorów (warszawskiego, wileńskiego i kijowskiego), opinia szefa żandarmów, ingerencja cara w obsadę stanowisk, zmieniające się warunki polityczne (wzmoczona po 1863 r. rusyfikacja), czy też wytyczone wobec tych ziem cele strategiczne (s. 101-107, 111, 118, 126).

Autor w tej części pracy zwrócił także uwagę na to, że wraz rozwojem życia gospodarczego, kulturalnego i politycznego, któremu towarzyszył proces wzmacniania władzy gubernatora – dokonał się on m.in. na mocy specjalnych rozporządzeń z lat 1866 1876 i 1881 – rosła także, szczególnie na początku XIX w., liczba funkcji i zadań społecznych gubernatora. Przejawem tych tendencji był coraz trudniejszy do realizacji obowiązek uczestniczenia gubernatora w pracach, spotkaniach i posiedzeniach licznych organizacji oświatowych, samorządowych, kulturalnych, gospodarczych i innych, w których, z racji urzędu i zajmowanego stanowiska, gubernator sprawował tytuł lub funkcję prezesa, członka zarządu, członka honorowego, opiekuna, patrona itp. W tej sytuacji następował kosztem instytucji Rządu Gubernialnego wzrost znaczenia zaangażowanej w te prace Kancelarii Gubernatora, a co za tym idzie naczelnika kancelarii, który stawał się po gubernatorze najważniejszą osobą odpowiedzialną za charakter, politykę i wydolność lokalnych władz administracji państwowej.

Analizując problem kierunków rotacji i przemieszczeń gubernatorów, Minakow zwrócił uwagę na kwestię istniejącej w Rosji wewnętrznej hierarchii urzędów gubernatorskich, która pozwalała dość czytelnie oceniać poszcze-

gólne rozszady personalne w kategoriach bądź to awansu, bądź to degradacji urzędniczej, a co za tym idzie i społecznej. Ciekawym i nadal słabo zbadanym wątkiem były wreszcie przytoczone przez autora, a pojawiające się przy rotacjach lub towarzyszące dymisjom, skandale, zjawiska korupcji, sprzeniewierzenia władzy, uprawnień, czy też wypływające z różnych stron naciski i protekcje, regulujące w biurokracji carskiej tempo i charakter urzędniczych wędrówek i karier.

Drugi rozdział, zatytułowany *Roczne sprawozdanie gubernatora jako mechanizm współdziałania władz centralnych i lokalnych* („Годовой губернаторский отчет как механизм взаимодействия центральной и местной власти”), poświęcony został wnikliwej analizie struktury i układu problemowego rocznych raportów, procedur związanych z ich przygotowaniem, terminów ich składania oraz sposobu i charakteru rozpatrywania przez cara i Komitet Ministrów. W tym rozdziale autor charakteryzuje także zgłaszane w raportach rezolucje, jak też nanoszone na marginesach gubernatorskich sprawozdań uwagi, upatrując w tych procedurach jeden z ważnych elementów kreowania polityki na szczeblu regionu. Treść, charakter i formuła sprawozdań gubernatorów ulegały licznym zmianom, co było przede wszystkim następstwem regulacji prawnych, jakie w latach 1802, 1837, 1853, 1870 i 1897 wydano na temat wzorów sprawozdań gubernialnych. W ich przygotowanie zaangażowano niemal cały personel urzędniczy wszystkich wydziałów i resortów administracji, w tym szczególnie gubernialnych komitetów statystycznych. Szkoda, że autor przy omawianiu tych problemów zupełnie zbagatelizował rolę naczelników kancelarii w procesie przygotowywania i redagowania sprawozdań, choć skądinąd wiadomo, że zarządzający kancelarią gubernatora wielokroć byli współautorami rocznych sprawozdań.

Proces sporządzania sprawozdań był wieloetapowy i czasochłonny, stąd też w porównaniu z pierwszą redakcją ostateczna wersja raportów była znacznie okrojona, co było efektem licznych poprawek, zmian i korekt, zmierzających do tego, aby doniesienia gubernatorskie posiadały jak najprostsz i jak najlżejszy w treści przekaz. Wszystkie sprawozdania trafiały do cara poprzez I Oddział Własnej Jego Cesarskiej Mości Kancelarii. Po zapoznaniu się z raportem i naniesieniu dwojakiego rodzaju uwag przez cara (zapytań lub nakazów) sprawozdania trafiały do Komitetu Ministrów, który rozpatrywał wysuwane przez gubernatorów postulaty, jak też odnosił się do adnotacji monarchy. Jak podkreślił autor, roczne sprawozdania gubernatorów, bez względu na zawarte w nich treści oraz wynikające z ich treści konsekwencje, były bardzo ważnym kanałem informacyjnym między centrum i prowincją oraz odgrywały istotną rolę w procesie sprawowania kontroli i nadzoru nad lokalną administracją państwową. Co więcej, raporty podtrzymywały zależność gubernatorów od monarchy i pozwalały władzy Rosji odgrywać istotną rolę w kreowaniu polityki wewnętrznej. Jak trafnie zauważono w tej części pracy,

nie można przeceniać roli raportów, zwłaszcza że prawie żaden z liberalnych postulatów, a tym bardziej opozycyjna wobec polityki rządu rezolucja, nie zyskały wsparcia ze strony władz centralnych. Mimo tych uwarunkowań nie zarejestrowano przypadku, aby którykolwiek z gubernatorów został pociągnięty do odpowiedzialności za treść swojego sprawozdania, nawet w sytuacji, gdy zawarte w nich informacje kłóciły się z wytycznymi władz centralnych lub też zwyczajnie mijają z prawdą. Dyskusja wokół sprawozdań gubernatorskich świadczyła równocześnie o tym, że reakcja władz centralnych oraz podejmowane kroki były o wiele bardziej zdecydowane, gdy w treści spływających z różnych stron sprawozdań gubernatorskich pojawiały się podobne postulaty.

W trzecim rozdziale pracy, któremu nadano tytuł *Wymierna efektywność władzy gubernatorów* („Функциональная зффективность губернаторской власти”), autor skupił się przede wszystkim na omówieniu zakresu władzy i roli gubernatorów i wicegubernatorów w zarządzaniu guberniami, ich wzajemnych relacji, współdziałaniu, czy też konfliktów, jakie pojawiały się z instytucjami samorządowymi, w tym szczególnie z samorządem miejskim i ziemskim. W tej części pracy autor dokonał także oceny przynależnych gubernatorom uprawnień do wydawania rozporządzeń wykonawczych, stanowiących bardzo ważny instrument nie tylko w zarządzaniu prowincją, ale także w budowaniu prestiżu i stosunkowo wysokiej pozycji gubernatora w strukturach administracji państwowej. Szkoda, że przy określaniu granic kompetencji i uprawnień gubernatorów autor całkowicie pominął problem relacji gubernatorów z przedstawicielami władz policji politycznej (żandarmerii), która odgrywała nie tylko istotną rolę w sprawowaniu nadzoru nad życiem politycznym prowincji, ale także kontrolowała i oceniała działalność podległego gubernatorom korpusu urzędników administracji państwowej. Jak potwierdza to przykład Królestwa Polskiego, konflikty, zatargi i animozje personalne, jakie pojawiały się między warszawskimi generałami-gubernatorami i naczelnikami Warszawskiego Okręgu Żandarmerii oraz między gubernatorami i naczelnikami gubernialnego zarządu żandarmerii, świadczyły o nakładających się i krzyżujących kompetencjach dwóch, zazwyczaj rywalizujących i skłóconych ze sobą resortów administracji: cywilno-wojskowej i policyjnej⁶. W podobny sposób autor zbagatelizował problem zakresu władzy wojskowej, jaka przynależna była urzędom gubernatorskim, a szczególnie generałom-gubernatorom. Być może dla centralnych guberni Cesarstwa Rosyjskiego ten problem nie był aż tak palący, niemniej jednak Minakow w żaden sposób nie odniósł się do przeobrażeń, jakie w systemie zarządzania prowincją przyniosła reforma wojskowa z 1874 r., która odcisnęła swoje piętno także na zakresie władzy gubernatorskiej, w tym szczególnie roli tych urzędów w systemie rozwoju, organizacji, szkolenia i nadzorowania sił zbrojnych carskiej Rosji.

⁶ Zob. S. Wiech, *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego w oczach carskiej policji politycznej (1866-1896)*, Kielce 2002, s. 18-48, 337-346, 398-399.

Mimo wytkniętych braków praca Minakowa stanowi ważne i cenne wzbogacenie stanu badań nad dziejami społeczno-politycznymi i ustrojowymi carskiej Rosji XIX i początku XX wieku. Przybliży i naświetla w nowym ujęciu istotne problemy dotyczące specyfiki relacji istniejących między władzą centralną a zróżnicowaną terytorialnie, bliższą i dalszą prowincją. To typowe dla rozległych terytorialnie imperiów zróżnicowanie relacji między centrum a prowincją, której stopień podległości i tożsamości często zależał wprost proporcjonalnie od odległości od administracyjnego centrum, było jedną z najważniejszych cech determinujących charakter, siłę i zasady związku między Petersburgiem a reprezentatywnym dla tematu pracy Minakowa Kurskiem i Orłem, czy też odmienną od tego wzoru powiązań Warszawą, która osadzona na rubieżach Cesarstwa skazana była na typową dla „okrain” politykę swoiście rozumianej unifikacji i rusyfikacji.

Na zakończenie warto podkreślić, że poruszone przez Minakowa problemy nie zamykają się wyłącznie w wymiarze historycznych analiz i rozważań dotyczących realiów polityczno-ustrojowych XIX-wiecznej Rosji. Sięgają znacznie dalej i, co ciekawe, dotyczą czasów nam współczesnych. Ten wymiar dodatkowo podnosi walory poznawcze pracy. W tym miejscu przypomnieć należy, że zaprowadzony przez Piotra I model administrowania prowincją, mimo licznych przemian, ulegał w Rosji stosunkowo niewielkim, często tylko pozornym przeobrażeniom i nawet po upadku caratu utrwalone przez urzędy gubernatorów nawyki i mechanizmy sprawowania władzy w regionie siłą tradycji historycznej praktykowane były w zupełnie odmiennych realiach i systemie ustrojowo-politycznym. Władza radziecka ideologicznie odcinająca się od systemu caratu mniej lub bardziej świadomie nawiązywała do wypracowanych przez urzędy gubernatorskie wzorców i metod sprawowania kontroli nad prowincją, utrwalając w ten sposób charakter relacji istniejących od dawna w Rosji między władzą centralną a podległą jej administracją szczebla lokalnego. Prawdziwa restytucja carskiego modelu zarządzania prowincją i sprawowania władzy w regionie nastąpiła dopiero po rozpadzie Związku Radzieckiego, kiedy przywrócono w strukturach administracji państwowej urząd gubernatora⁷. Co ciekawe, ustawodawstwo Rosyjskiej Federacji w ostatnich latach przywróciło typowe dla carskiej Rosji usytuowanie gubernatorów w strukturze administracji państwowej oraz nawiązało do dawnego charakteru podległości tych urzędów wobec władz centralnych. I tak, jeśli w latach 1995-2004 wybór gubernatora dokonywał się w drodze powszechnych wyborów przeprowadzonych w okręgach federacyjnych, to na mocy ukazu prezydenta Władimira Putina, zatwierdzonego 15 grudnia 2004 r. przez parlament rosyjski, gubernatorzy stali się urzędnikami mianowanymi, a więc zależnymi przede wszystkim od władz centralnych, gdyż obejmującymi urząd

⁷ S. Wiech, *Urząd general-gubernatora w Rosji i w Królestwie Polskim*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, t. 59, z. 1, s. 64.

z pominięciem czynnika społecznego, czyli w drodze prezydenckich nominacji. O stopniowym przywracaniu dawnej roli i pozycji gubernatora w administracji państwowej przy jednoczesnym wyłączeniu urzędu gubernatorskiego spod wpływów czynnika społecznego i władz lokalnych świadczy także ukaz prezydenta Rosyjskiej Federacji z 28 czerwca 2007 r. „O ocenie efektywności i działalności organów podmiotów władzy wykonawczej Rosyjskiej Federacji” (Об оценке эффективности деятельности органов исполнительной власти субъектов Российской Федерации). Ukaz ten, nawiązując do tradycji carskiej Rosji, nakazał gubernatorom sporządzanie rocznych raportów, które w myśl nowej – właściwie starej i tylko nieco odświeżonej – filozofii sprawowania władzy w regionie, mają stanowić podstawę oceny efektywności i osiągnięć na polu gospodarczym, administracyjnym i politycznym najwyższych dostojników państwowych. W tym kontekście wyniki badań zaprezentowane w książce są szczególnie cenne nie tylko dla historyków, ale także dla zainteresowanego dziejami Rosji czytelnika, który sięgając do pracy Andrieja Minakowa może znacznie lepiej zrozumieć filozofię i zasady funkcjonowania administracji państwowej szczebla centralnego i lokalnego nie tylko carskiej, ale i współczesnej Rosji.

